

درباره‌ی چالش‌های حسابرسان بانک‌ها

علی‌اکبر میرعمادی

مدیر اداره‌ی ارزیابی سلامت نظام بانکی بانک مرکزی ایران

موضوع محوری آخرین شماره‌ی فصلنامه‌ی حسابدار رسمی چالش‌هایی است که حساب‌برسان بانک‌ها به سبب تعدد دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌های مختلف بانک مرکزی و بعضاً اختلاف نظرهای این بانک و مرجع استانداردگذار، نبود زیرساخت‌های اطلاعاتی مورد نیاز، ناکارآمدی اجرای روش‌های سنتی حسابرسی و بسیاری از عوامل دیگر با آن مواجه بوده‌اند. از جمله اشخاصی که مورد پرسش نشریه قرار گرفته بود علی اکبر میرعمادی، مدیر اداره‌ی ارزیابی سلامت نظام بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران بود. متأسفانه پاسخ ایشان را بعد از انتشار فصلنامه دریافت کردیم. با این حال، نظر به اهمیت آگاهی حسابداران رسمی از این دیدگاه‌ها، تصمیم گرفتیم متن کامل نظرگاه‌های ایشان به پرسش‌های طرح شده را به‌طور جداگانه در سایت و سایر کانال‌های اطلاع‌رسانی جامعه منتشر کنیم. آنچه در ادامه می‌خوانید متن کامل پاسخ‌های علی اکبر میرعمادی، مدیر اداره‌ی ارزیابی سلامت نظام بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی به هفت سؤال از مجموعه پرسش‌هایی مطروحه است که با توجه به انتشار مستقل متن حاضر همراه با پرسش‌ها ارائه می‌شود.

۱. چالش مطالبات مشکوک‌الوصول

طبق گزارش‌های حسابرسی صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، الزامات مقرر در دستورالعمل و بخشنامه‌های بانک مرکزی در خصوص طبقه‌بندی مطالبات ناشی از تسهیلات اعطایی بانک‌ها (جاری، سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول) و نحوه‌ی محاسبه و تأمین ذخیره‌ی مطالبات مشکوک‌الوصول بابت آن‌ها، عمدتاً رعایت نشده است (بخشنامه‌ی شماره م/ب/۲۸۲۳ مورخ ۱۳۸۵/۱۲/۰۵ و بخشنامه شماره ۹۱/۲۱۲۷۰ مورخ ۱۳۹۱/۰۱/۳۱). عدم رعایت دستورالعمل و بخشنامه‌های مزبور، سبب شده که ذخیره‌ی مطالبات مشکوک‌الوصول کافی برای پوشش زیان‌های ناشی از مطالبات، در صورت‌های مالی منظور نشود. عدم اجرای دستورالعمل و بخشنامه‌های مذکور، چگونه توجیه می‌شود؟ افزون بر این، افتراق دستورالعمل و بخشنامه‌های مزبور با استانداردهای حسابداری را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

همان‌گونه که مستحضرنند اقلام تعهدی صورت‌های مالی بالاخص ذخیره مطالبات مشکوک‌الوصول به عنوان بزرگترین جزء از اقلام تعهدی بانک‌ها، مستقیماً بر کیفیت سود اعلامی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی تأثیرگذار بوده و از این رو، ممکن است برخی از بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی با انگیزه مدیریت سود این اقلام را وفق مقررات محاسبه و ثبت ننمایند. در این ارتباط، از آن جا که عدم ذخیره‌گیری مکفی منتج به شناسایی سودهای موهوم، توزیع آن بین ذی‌نفعان و نهایتاً تحمیل ریسک بی‌مایگی به نظام بانکی کشور می‌گردد، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران با هدف تأمین ثبات و سلامت نظام بانکی کشور، ضوابطی را در همین رابطه تدوین و به شبکه بانکی کشور ابلاغ نموده است (بخشنامه‌های شماره م/ب/۲۸۲۳ مورخ ۱۳۸۵/۱۲/۰۵، شماره ۹۱/۲۱۲۷۰ مورخ ۱۳۹۱/۰۱/۳۱ و شماره ۹۹/۲۲۰۹۷۷ مورخ ۱۳۹۹/۰۷/۱۰ این بانک). علی‌ا‌یحال و به رغم تأکیدات مکرر بانک مرکزی مبنی بر لزوم رعایت ضوابط و مقررات فوق‌الاشاره، با توجه به اهمیت و نقش اساسی آن در ثبات و سلامت نظام بانکی کشور، ممکن است مدیران برخی از بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی به منظور جلوگیری از انعکاس نامطلوب عملکرد خود و بدون توجه به آسیب‌ها و تبعات ناشی از این امر، مقررات یاد شده را به‌طور دقیق اجرا ننمایند.

در ارتباط با افتراق دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌های ابلاغی بانک مرکزی با استانداردهای حسابداری نیز شایان ذکر است؛ اولاً اقدامات بانک مرکزی در راستای وظایف قانونی خود می‌باشد و ثانیاً این‌که به نظر می‌رسد موارد یاد شده در تضاد و تناقض با یکدیگر نبوده و صرفاً بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان مقام ناظر با هدف حفظ ثبات در عرصه بازار پول و نیز ایجاد وحدت رویه و قابلیت مقایسه بیشتر صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، شبکه بانکی کشور را موظف به محاسبه و منظور نمودن ذخایر حسب ضوابط و مقررات مربوط نموده است.

۲. چالش شناسایی درآمد

براساس دستورالعمل شماره‌ی ۹۸/۹۳۶۷۴ مورخ ۱۳۹۸/۰۳/۲۳ بانک مرکزی که از ابتدای سال ۱۳۹۸ لازم‌الاجرا بوده، شناسایی درآمد مطالباتی که به طبقه‌ی مشکوک‌الوصول منتقل می‌شوند، صرف‌نظر از نوع وثایق و تضامین آن‌ها متوقف خواهد شد. مطالباتی که دارای وثایق و تضامین نقد و شبه‌نقد حداقل تا ۱۰۰٪ مانده‌ی بدهی هستند، حداکثر تا زمان انتقال به طبقه‌ی مشکوک‌الوصول، درآمد آن‌ها قابل شناسایی است. صدور چنین بخشنامه‌هایی عملاً باعث کاهش درآمد و سودآوری بانک‌ها می‌شود. چنین بخشنامه‌هایی با چه توجیهاتی صادر می‌شود؟ آیا با استانداردهای حسابداری شناخت درآمد، سازگاری دارد؟

به موجب اصول و استانداردهای حسابداری، برای شناخت درآمد عملیاتی، علاوه بر شرط قابلیت اندازه‌گیری، محتمل بودن جریان منافع اقتصادی مرتبط با معامله به درون واحد تجاری شرط اساسی است. همچنین در موارد وجود تردید و ابهام با اهمیت در تحقق درآمد، با هدف جلوگیری از شناسایی سودهای موهوم، شناسایی درآمد موقوف به رفع ابهام مزبور می‌باشد. بر همین اساس، به دلیل وجود تردید و ابهام با اهمیت در خصوص وصول مطالباتی که براساس ضوابط مقرر در دستورالعمل طبقه‌بندی دارایی‌های مؤسسات اعتباری به طبقه مشکوک‌الوصول منتقل می‌شوند، شناسایی درآمد این قبیل مطالبات (اعم از سود، وجه‌التزام تأخیر تأدیه دین و کارمزد) باید متوقف شود. همچنین، طبق مفاد دستورالعمل طبقه‌بندی دارایی‌ها، موضوع بخشنامه ابلاغی شماره مب/۲۸۲۳ مورخ ۱۳۸۵/۱۲/۵ این بانک، تمامی اصل و سود تسهیلاتی که بیش از ۱۸ ماه از سررسید و یا از تاریخ قطع پرداخت اقساط آن‌ها سپری شده است و مشتری هنوز اقدام به بازپرداخت بدهی خود ننموده است، به طبقه مشکوک‌الوصول منتقل می‌شود. لازم به توضیح است، مشتری پس از سررسید قسط و قبل از انتقال مطالبات به طبقه مشکوک‌الوصول، ۱۸ ماه فرصت دارد تا در جهت بازپرداخت اقساط معوق اقدام نماید. بانک نیز طی همین مدت، مجاز به انجام اقدامات لازم برای وصول مطالبات خود می‌باشد. بنابراین، تعلل مشتری و بانک به ترتیب در بازپرداخت تسهیلات و وصول مطالبات چه به علل ارادی و یا عوامل خارج از اراده خود، هر دو از عواملی است که تحقق درآمد را با تردید و ابهام مواجه می‌سازد و از این‌رو، شناسایی درآمد تا زمان احراز معیارهای لازم به تعویق می‌افتد.

۳. چالش نرخ تسعیر ارز

طبق بخشنامه‌های بانک مرکزی، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، ملزم شده‌اند که دارایی‌ها و بدهی‌های ارزی خود را طبق نرخ‌های تسعیر ارز دستوری در صورت‌های مالی خود منعکس کنند. نرخ‌های دستوری مزبور در انطباق با استانداردهای حسابداری مبنی بر تسعیر دارایی‌ها و بدهی‌های ارزی براساس نرخ ارز قابل دسترس در تاریخ صورت وضعیت مالی و یا تاریخ انجام معامله (حسب مورد) نبوده و به همین دلیل موضوع در گزارش حسابرسی صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به‌عنوان تحریف از استانداردهای حسابداری گزارش شده است. اعلام نرخ دستوری فوق مبتنی بر چه توجیه و ملاحظاتی است؟ آثار نامطلوب آن چه تاثیری بر شفافیت اطلاعات مالی و عملکرد بانک‌ها دارد؟

نظر به حساسیت‌های صنعت بانکداری، مشکلات اقتصادی کشور در شرایط تحریم، چالش‌های مربوط به بلوکه شدن منابع کشور و مباحث و مرتبط با ارزهای ترجیحی، هیأت عامل بانک مرکزی با لحاظ جمیع شرایط به نحوی که به شبکه بانکی کشور ابلاغ شد، اتخاذ تصمیم نمود.

۴. چالش نحوه تنظیم صورت‌های مالی

بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، صورت‌های مالی خود را براساس الزامات بانک مرکزی و مطابق صورت‌های مالی نمونه‌ی ابلاغی آن بانک تهیه می‌کنند که در مواردی با استانداردهای حسابداری ایران مطابقت ندارد. از طرف دیگر بانک‌های ناشر ملزم هستند، صورت‌های مالی خود را طبق صورت‌های مالی نمونه‌ی ابلاغی سازمان بورس و اوراق بهادار که با نمونه‌ی ابلاغی بانک مرکزی متفاوت است، تهیه کنند. این چالش سنواتی منجر به آن گردیده که چنانچه بانک‌های ناشر به هریک از دو روش مزبور صورت‌های مالی خود را تهیه کنند، حسابرس مستقل می‌بایست به نحوی با این موضوع در گزارش خود برخورد نماید. نظر شما در این خصوص چیست؟ راهکار برون‌رفت از این چالش کدام است؟

در سنوات گذشته، فیما بین سازمان حسابرسی، سازمان بورس و اوراق بهادار و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با نحوه ارائه صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری اختلاف نظر وجود داشت که این امر مشکلاتی را برای سازمان‌های یاد شده و شبکه بانکی کشور ایجاد نموده بود. لیکن طی سال ۱۳۹۵ و پس از برگزاری جلسات متعدد فیما بین بانک مرکزی، وزارت امور اقتصادی و دارایی و سازمان حسابرسی در این خصوص توافقات لازم حاصل و مقرر شد که از آن پس، صورت‌های مالی نمونه مؤسسه اعتباری طبق استانداردهایی که از سوی سازمان حسابرسی تدوین شده و نیز بر مبنای الزامات بانک مرکزی مورد رسیدگی قرار گیرند. بنابراین مشکلات دوگانگی و تهیه صورت‌های مالی با فرمت‌های متفاوت توسط شبکه بانکی کشور از همان زمان بر طرف شده است و در حال

حاضر ویرایش پنجم صورت‌های مالی نمونه که طی بخشنامه شماره ۹۸/۳۸۶۴۰۹ مورخ ۱۳۹۸/۱۱/۰۷ مدیریت کل مقررات، مجوزهای بانکی و مبارزه با پولشویی این بانک به شبکه بانکی کشور ابلاغ شده است، لازم الاجراست.

۵. چالش ضعف حسابرسی مبتنی بر فناوری اطلاعات

با توجه به این‌که عملیات و خدمات بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، براساس دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌های متعدد بانک مرکزی، عمدتاً در محیط سیستم‌های کامپیوتری و نرم‌افزاری، به‌ویژه استفاده‌ی گسترده از اینترنت و خودپردازها، انجام می‌شود، حساب‌رسان مستقل برای حسابرسی صورت‌های مالی، ارزیابی ریسک تحریف بااهمیت و آزمون محتوای عملیات و خدمات و تراکنش‌های بانکی، با چه چالش‌هایی مواجه هستند؟ آیا مؤسسات حسابرسی عهده‌دار حسابرسی صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، از کارکنان و کارشناسان حرفه‌ای با مهارت‌های لازم، همچنین دستورالعمل‌های ویژه برای حسابرسی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، برخوردارند؟ اعضای گروه حسابرسی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری باید از چه مهارت‌هایی برخوردار باشند؟

عدم شناخت حساب‌رسان از ابزارها و سیستم‌های کامپیوتری و نرم‌افزاری بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، عدم آموزش‌های لازم در این ارتباط و نیز عدم استفاده مطلوب از فناوری اطلاعات در فرآیند رسیدگی و اظهارنظر در خصوص عملکرد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، از عمده‌ترین چالش‌های موجود در این ارتباط به نظر می‌رسد. همان‌گونه که مستحضرد؛ صنعت بانکداری دارای ارتباط تنگاتنگی با فناوری اطلاعات بوده است. بنابراین شناخت از فرآیندها و سیستم‌های در حال بکارگیری در این صنعت لازمه حسابرسی مطلوب می‌باشد لیکن متأسفانه و علی‌رغم اهمیت موضوع، در حسابرسی در کشور کمتر به آن پرداخته شده است. در ارتباط با موضوع مهارت‌ها و دستورالعمل‌های لازم برای حسابرسی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری نیز ضروری است؛ اشخاصی که برای حسابرسی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی بکار گرفته می‌شوند به قوانین و مقررات پولی و بانکی کشور مسلط بوده و از آموزش‌های لازم در این ارتباط و نیز در زمینه ابزارها و سیستم‌های کامپیوتری و نرم‌افزاری بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بهره‌مند باشند. همچنین، نظر به پیچیدگی‌ها و ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد صنعت بانکداری، لازم است مؤسسات حسابرسی، علاوه بر متخصصین حسابداری و حسابرسی از کارشناسان مجرب و خیره در زمینه‌های اقتصاد، حقوق و فناوری اطلاعات و مهارت‌های خاص آن‌ها در امر حسابرسی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بهره‌مند شوند.

۶. چالش استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی

براساس ابلاغیه‌ی شماره ۹۵/ب/۴۴۰/۰۰۵ مورخ ۱۳۹۵/۰۸/۲۵ سازمان بورس و اوراق بهادار، ناشران بزرگ بورس (با سرمایه‌ی ثبت شده ۱۰۰۰ میلیارد تومان و بالاتر)، علاوه بر تهیه و انتشار صورت‌های مالی طبق استانداردهای حسابداری ایران (طبق نمونه‌ی ارائه شده توسط سازمان بورس و اوراق بهادار)، از ابتدای سال ۱۳۹۵ موظفند صورت‌های مالی دیگری براساس استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی (IFRS) تهیه و منتشر کنند. بانک‌ها و مؤسسات اعتباری مشمول ابلاغیه‌ی مزبور، برای به‌کارگیری کدام یک از استانداردهای IFRS با موانع و چالش‌های جدی مواجه هستند؟ آیا زیرساخت‌ها و نرم‌افزارهای اطلاعاتی لازم برای تهیه‌ی صورت‌های مالی بانک‌های مشمول بر مبنای استانداردهای IFRS وجود دارد؟

همان‌گونه که در بند (۴) نامه حاضر اشاره گردید؛ اختلاف نظرهای موجود فی‌مابین سازمان حسابرسی، سازمان بورس و اوراق بهادار و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با نحوه ارائه صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، از اواسط سال ۱۳۹۵ مرتفع گردیده و در حال حاضر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، صورت مالی خود را براساس یک فرمت واحد تهیه و ارائه می‌نمایند. فرمت مذکور به ترتیبی است که در تطابق کامل با استانداردهای حسابداری بوده و الزامات بانک مرکزی را نیز پوشش می‌دهد. در خصوص پیاده‌سازی استانداردهای بین‌المللی گزارش‌گری مالی IFRS، طبیعتاً چالش‌هایی وجود دارد که مقام ناظر با نظر داشت همین چالش‌ها و موانع پیش‌روی شبکه بانکی کشور، فرآیند تطبیق را به صورت گام به گام طراحی، زیرساخت‌های مربوط را فراهم، فرمت صورت‌های مالی را تهیه و تدوین و جهت اجرا به شبکه بانکی کشور ابلاغ می‌نماید.

۷. چالش نظام الکترونیک بانک‌ها

نظام CBS یا سیستم کربن‌کینگ (نظام الکترونیک بانک‌ها)، امکانات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری جامعی است که کلیه‌ی عملیات و خدمات بانکی و تراکنش‌های مربوط، همچنین نظام جامع اطلاعاتی و یک پارچه‌ی بانک‌ها را پوشش می‌دهد. مدیریت و نظارت بر عملیات بانکی بدون طرح و استقرار نظام جامع مزبور با نواقص جدی مواجه بوده و عملاً غیرممکن خواهد بود. استفاده از سیستم‌های نرم‌افزاری متفاوت در بانک‌ها و مؤسسات اعتباری ایران چه توجیهی دارد و چه آسیب‌هایی را متوجه نظام اطلاعاتی بانک‌ها در سطح کلان و ملی خواهد ساخت؟ مسئولیت بانک مرکزی در این زمینه چیست؟ با توجه به صرف هزینه‌های هنگفت برای طرح و استقرار نرم‌افزارهای مختلف بانکی، آیا کلیه‌ی اطلاعات و گزارش‌های کلیدی مورد نیاز بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، از طریق نرم‌افزارهای مورد عمل تهیه می‌گردد؟ اطلاعات و گزارش‌هایی که به صورت دستی و یا از طریق نرم‌افزار اکسل تهیه می‌شود، کدامند؟ حسابرسان مستقل برای آزمون محتوای اطلاعات و گزارش‌های اخیر که خارج از سیستم نرم‌افزاری بانک‌ها تهیه می‌شود، با کدام چالش‌ها مواجه هستند؟

بدون شک پیاده‌سازی سیستم بانکداری الکترونیکی یکپارچه (کربن‌کینگ) و دسترسی به پایگاه داده‌های مشترک و متمرکز از ضروریات نظام بانکی است. بر همین اساس، اکثریت بانک‌های ایرانی با علم به این موضوع، به منظور بهبود فرآیندها و افزایش کارایی و اثربخشی خدمات بانکی خود و یا صرفاً حسب الزامات و ضوابط مقرر از سامانه متمرکز بانکی استفاده می‌کنند. در این میان، برخی از این سامانه‌ها تولید شرکت‌های تولید نرم‌افزار داخلی بوده و برخی دیگر محصولات خارجی بومی‌سازی شده توسط شرکت‌های نرم‌افزاری داخلی هستند که هر بانک ضمن تحلیل هزینه-فایده، حسب نیازهای خود، متناسب با نیازهای مشتریان و نوع محصولات و خدمات خود، از نرم‌افزار متناسب استفاده می‌نماید. در این ارتباط، هر چند استفاده از سیستم‌های نرم‌افزاری متفاوت، مشکلاتی را علی‌الخصوص برای مقام ناظر از جنبه نظارتی ایجاد می‌نماید لیکن تأکید بر استفاده از یک نرم‌افزار مشخص و واحد برای کل شبکه

بانکی کشور نیز با توجه به سلايق، نيازها، محصولات، خدمات و مشتريان متفاوت هر بانک و ... اقدام مناسبی نبوده و مفيد فايده به نظر نمی‌رسد. علی‌ایحال، در نظر گرفتن استانداردها و ویژگی‌های مشخص برای سیستم کربن‌کینگ و یا صدور مجوز / تأییدیه برای شرکت‌های ارائه دهنده سیستم‌ها توسط مقام ناظر یا مراجع ذی‌صلاح ذی‌ربط می‌تواند راهکار مناسبی در راستای رفع مشکلات و پیامدهای ناشی از بکارگیری سیستم‌های نرم‌افزاری مختلف باشد اما اتخاذ هر یک از این راهکارها نیز مستلزم بررسی کلیه جوانب امر بوده و موضوع در دستور کار بانک مرکزی قرار دارد.

در خصوص چالش‌های حساب‌رسان در خصوص اطلاعات و گزارش‌هایی که به‌صورت دستی و یا از طریق نرم‌افزار اکسل تهیه می‌شوند نیز لازم به ذکر است؛ نظر به امکان دستکاری و تحریف این اطلاعات و گزارش‌ها، صحت و اعتبار آن‌ها با ابهام بیشتری مواجه است. از این رو، حساب‌رسان باید در برآورد خطر تحریف با اهمیت ناشی از تقلب یا اشتباه در صورت‌های مالی این موارد و نیز روش‌های کنترلی بانک و مؤسسه اعتباری غیربانکی در این خصوص را مدنظر قرار داده و بر همین اساس، شیوه‌های مؤثر حساب‌رسی را برای کشف موارد تقلب و اشتباه طراحی و اجرا نمایند.